

Sætningskløvning i moderne dansk

Af Erik Hansen

Emnet for denne artikel er sætningskløvning. Denne term er først brugt af H.G. Wiwel (1901 p. 343). Andre termer er *sætningsspaltning* (Rehling 1932 p. 151), *spaltet sætning*, *kløvet sætning* (AaHansen 1933 p. 42) og *tveformet sætning* (Byskov 1910 p. 122).

Alle disse termer indeholder forestillingen om en proces hvorved én sætning er blevet delt i to, idet *sætningskløvning* og *sætningsspaltning* dog både er betegnelser for denne proces og for dens resultat, selve konstruktionen. Aage Hansen (1933 p. 43) tager afstand fra forestillingen om en psykologisk »kløvningsproces« og bruger *kløvning* som en benævnelse udelukkende for konstruktionen. Således vil *sætningskløvning* også blive brugt i det følgende.¹

Kløvningens syntaktiske form

Kløvningens subjekt er pronominet *det*, og verbalet er en form af *være* eller *blive*. Det led der i den ikke inverterede konstruktion følger efter verbalet, benævnes (*kløvnings*)fokus, og konstruktionsdelen *det er + fokus*, benævnes i det følgende kløvningens *oversætning*. Fokus efterfølges af en bisætning formet som en relativsætning indledt med *der*, *at* eller er uden konjunktion:

det er *jer* der betaler gildet

det bliver *birken* vi kommer til at fælde

det må være *her* at det skete

her var det det skete

er det *klaveret* vi skal hente?

jeg tror nu nok at det har været *dig* hun tænkte på

I disse eksempler er fokus kursiveret.

Subjektet *det* i kløvningen er altid tryksvagt, og bl.a. herved kan kløvningen skelnes fra identificerende konstruktioner med *det*:

'det er det træ vi skal fælde (identificerende, med deiktisk *det*)

ødet er det træ vi skal fælde (kløvning, *det* ikke deiktisk)

Den identificerende konstruktion kan også kendes på at det anaforiske *det* kan være i fokus i en kløvning:

„det er 'det der er træet vi skal fælde
var „det 'det der var din mening?

Være er langt det hyppigste og det umarkerede verbum i kløvningen. *Bli-ve* betoner eksplicit oversætningens inkoative betydning:

det bliver Peter der skal betale gildet
det bliver nok her det kommer til at foregå
vi regnede med at det ville blive i Oslo næste gang
det blev i København at mødet skal finde sted

Kløvningskonstruktionen korresponderer altid med en – bortset fra informationsstrukturen – synonym hovedsætning, hvis ledbestand svarer til kløvningens bisætning + fokus:

det var Lise jeg traf på Strøget
jeg traf Lise på Strøget

Man kan derfor tale om fokus' ledfunktion i forhold til bisætningen; i ovenstående eksempel er fokus således objekt. Fokus kan i forhold til bisætningen have alle de traditionelle ledfunktioner:

det er *min bil* der er punkteret (subj.)
det var *rødspætter* jeg købte (obj.)
det blev *Jens* hun sendte checken (indir. obj.)
det er da vist *socialdemokrat* han er (præd.)
det er *i morgen* at vi skal rejse (adv.)
det er især *at ryge* der er usundt (nominal infinitiv)
det var *fordi jeg var træt* at jeg faldt i søvn (adverbiel ledsætn.)²

Bisætningen indledes med *der*³ når fokus er subjekt, i alle andre tilfælde med *at* eller uden konjunktion. Jo tungere fokus er, dvs. jo flere stavelser det består af, des almindeligere er det i rigsmålet at bisætningen indledes med *at*. I nedenstående eksempler er graden af sandsynlighed for *at* markeret med antallet af parenteser:

det er her (((at))) han bor for tiden
det er nu (((at))) du kan ringe til hende
det er i dag ((at)) vi skal mødes
det var på torsdag ((at)) han lovede at komme
det var uden held (at) jeg forsøgte at overtale ham
det er med beklagelse (at) vi må sende afbud
det var for at få fred at vi sendte børnene i Tivoli
det var da jeg så regningen at jeg besvimedede⁴

Ved hjælp af modsætningen *som/at* kan man i visse sociolekter skelne

mellem en identificerende konstruktion med anaforisk *det* og en kløvning; den identificerende konstruktion indeholder en almindelig relativ-sætning med *som*:

'det er den cykel (som) du skal reparere

Kløvningen har bisætning med *at*:

«det er den cykel (at) du skal reparere

Fokus' kasus bestemmes af oversætningen, og da fokus ikke er grammatisk subjekt, står et pronominalt fokus i akkusativ, altså prædikativets kasus:

det er os der har foreslået det

Derimod er det ikke oversætningen der bestemmer forekomsten af reflektivt pronomen:

det er sig selv han kan takke for sin succes

det er af sine venner man skal høre sandheden

Det er fokus' ledfunktion i forhold til bisætningen der styrer reflexiviteten.

Kløvningens semantik

Ved en sætnings fokus forstås det eller de dele af sætningen som af den talende opfattes som ytringens vigtigste informative led. »Fokus er defineret som meddelelsens yderste information, den information hvormed afsenderen ændrer modtagerens mentale model af sagforholdet, og det vil sige at fokus også er det led der rammes af operatorens (nægtelsens) kraft (falder inden for operatorens virkeområde).« (Togeby 1993 p. 115).

Hvad der er fokus i en sætning, er i reglen ikke markeret ved grammatiske midler, men fremgår af sammenhængen. I de følgende sætninger er de fokuserede dele kursiveret:

Hvad lavede de så i går? De *fældede den store ask* i går.

Vi ville helst af med blodbøgen, men de *fældede den store ask* i stedet for.

Nå, skal vi så se at komme i gang med asken! Jamen, den *fældede* vi da *i går*.

Vi var lidt nervøse for at asken skulle falde til den gale side, men de *fældede den yderst professionelt*.

At fokus er det vigtigste informative led, indebærer at det så at sige op-

fordrer modtageren til benægtelse, hvis han ikke kan anerkende ytringens sandhed:

Hvornår fældede de asken? Det var *i går*.

Hvornår fældede de asken? Jeg ved det ikke, men det var ikke *i går*.

Det er kun *i går*, ikke hele sætningen der benægtes.

Sætningskløvningens funktion er at være den vigtigste grammatikalisering af fokusering i dansk.

I en normal ikke-kløvet sætning er ét led gammel information, resten ny information:

(a)	Ole/han	knaldede ruden
	gl.inf.	ny inf.

Det karakteristiske for kløvningen er at fokus, der jo består af ét led, er ny information, mens resten er gammel information:

(b)	det var Ole/ham	der knaldede ruden
	ny inf.	gl. inf.

Sætning (a) bruges således i sammenhænge hvor Ole er en velkendt størrelse for taler og tilhører, mens prædikatet *knaldede ruden* gælder som ny information for tilhøreren; hvad der er fokus, afhænger af konteksten. Sætning (b) derimod forudsætter at tilhøreren ved at en rude er blevet knaldet, men at han ikke kender gerningsmanden: *Ole* er den nye information og samtidig fokus som dette er defineret ovenfor. I kløvningen er bisætningens indhold således præsupponeret.

Sætning (a) ville være et muligt svar på spørgsmålet *hvad skete der?* eller en fortsættelse på *Ole var meget uheldig*. Sætning (b) ville derimod passe som en fortsættelse på fx *der er blevet slået et vindue i stykker, og der er også sprøjtet med maling, kender I noget til det?*

Dette er imidlertid ikke tilstrækkeligt til at beskrive kløvningen. Tager vi sætningen

det var Peter der bestod køreprøven

så præsupponerer den ikke blot at der var en eller anden der bestod, men også at der var mindst én der ikke bestod, enten ved at dumpe eller ved slet ikke at gå op. Sagt på en anden måde: der eksisterer et eller flere individer X, således at sætningen 'X bestod køreprøven' er sand; og der eksisterer et eller flere individer Y, således at sætningen 'Y bestod ikke køreprøven' er sand.

En kløvning refererer altså til en ikke-tom mængde, *diskursuniverset*. I dette tilfælde alle dem af en i situationen relevant gruppe personer som evt. kunne have bestået køreprøven. Kløvningen deler denne mængde i to delmængder, den positive (de der bestod), og den negative (de der ikke bestod), og ved hjælp af kløvningen identificeres den positive delmængde med konstruktionens fokus:

de der bestod +	de der ikke bestod –
--------------------	-------------------------

Til enhver korrekt kløvning skal der derfor svare en afledt sand, negeret kløvning, den såkaldte *identifikationsnegation* eller *eksklusionssætning*:

det var Peter der bestod køreprøven

har eksklusionssætningen

det var ikke (fx) Ole der bestod køreprøven

Er kløvningen negeret, er eksklusionssætningen uden negation:

det var ikke Lise der ringede

det var en anden der ringede

Hvis der ikke foreligger et diskursunivers af den beskrevne beskaffenhed, er kløvning meningsløs og altså ukorrekt. Tænk vi os fx at Peter var den eneste der var til køreprøve, bliver det uden mening at ytre

det var Peter der bestod køreprøven

idet diskursuniversets ene delmængde er tom:

Peter +	–
------------	---

Der kan således ikke findes en relevant eksklusionssætning.

Lige så meningsløs er kløvningen hvis *Peter* og *Ole* som de eneste er til køreprøve og begge består:

Peter Ole +	–
-------------------	---

I eksemplerne ovenfor er fokus nominalt, men beskrivelsen gælder tilsvarende for fokuserede adverbialer.

Det bliver i øvrigt nødvendigt at modificere denne semantiske beskrivelse senere (p. 132f).

Elliptisk kløvning

Bisætningens indhold er som nævnt præsupponeret. Den talende eller skrivende forudsætter det altså kendt af modtageren.

Denne bekendthed kan bero på helt almene erfaringer hos de kommunikerende (baggrundsbekendthed):

Jordens akse er skæv i forhold til omløbsplanet. Det er derfor *dagene er længere om sommeren end om vinteren*.

Eller den kan udledes af den foregående tekst (inferentiel bekendthed):

NN er berømt i hele Europa. I Danmark er det især sine skuespil *han er kendt for*.

Når NN er berømt i hele Europa, kan man slutte at han er kendt i Danmark.

NN har som journalist udenrigsstof som speciale, men i de senere år er det mest kommunalpolitik *han har skrevet om*.

Da NN er journalist, er det naturligt at slutte at han skriver.

Hvis det præsupponerede står i den umiddelbart foregående tekst, er det normalt at bisætningen stryges af kløvningskonstruktionen, altså en almindelig kontekstbetinget, anaforisk ellipse:

Der er en der har taget mine solbriller. Hvem er det (der har taget mine solbriller)?

Jeg har engang truffet Glistrup. Det var i Horserød (at jeg traf ham).

Hvorfor vil du ikke med? Det er fordi jeg er træt (at jeg ikke vil med).

Præsupposition og antecederende tekst skal ikke svare ordret til hinanden for at ellipse er mulig:

Der er vist gået en rude. Ja, det var Ole (der kaldede ruden).

Lars er ivrig sportsmand. For tiden er det bjergbestigning (han dyrker).

Fundamentfelt og fokusabilitet

Der er en meget nøje sammenhæng mellem et leds fokusabilitet og dets mulighed for at stå i fundamentfeltet i en hovedsætning:

i søvne gjorde jeg det ikke

det var ikke i søvne jeg gjorde det

*søvne gjorde jeg det ikke i

*det var ikke søvne jeg gjorde det i

den bog har jeg tit læst i
 det er den bog jeg tit har læst i

*slip skal du give
 *det er slip du skal give

Der kan imidlertid ikke sluttes omvendt, fra mulig fundamentfeltplacering til fokusabilitet. Adskillige af de non-fokusable adverbialer (se nedenfor) kan stå i fundamentfeltet:

selvfølgelig kom han for sent igen
 *det var selvfølgelig han kom for sent igen

Men alle propositionelle, refererende led kan stå i fundamentfeltet, og disse led er alle fokusable.

Semantiske restriktioner

Visse størrelser kan ikke være fokus i en sætningskløvning, fx *alle*, *ingen*, *nogle*, *man*.

(1) Negerede ord kan ikke fokuseres, idet kløvningen ville komme til at modsige sin egen præsupposition:

*det er ingen der har været her⁵

skal efter reglen præsupponere 'en eller anden har været her', men assertere 'ingen har været her'. Tilsvarende er *aldrig*, *intetsteds*, *ingenlunde* og andre negationsudtryk ikke-fokusable. Derimod er *ingen her fra byen*, *aldrig om torsdagen* osv. uden videre fokusable:

det er ingen her fra byen der har foreslået det

det er aldrig om torsdagen vi holder møder

idet vi i sådanne forbindelser har et normalt diskursunivers:

ingen her fra byen +	nogle her fra byen -
-------------------------	-------------------------

(2) Ubestemte udtryk som *en eller anden* og *nogle* er ikke eller vanskeligt fokusable:

?det er en eller anden der har sagt det

Her asserterer kløvningen det samme som den præsupponerer, og kløvningen er derfor pleonastisk.

Da ingen personer falder uden for hvad der betegnes som *man*, kan der ikke tænkes et diskursunivers, og der kan ikke formuleres en eksklusivsætning til en kløvning med *man* som fokus. Derfor er *man* non-fokusabelt.

Nogle har generelt betydningen 'mindst to, måske alle', og der kan således ikke etableres et diskursunivers bestående af de komplementære mængder *nogle* og *ikke nogle*. Tilsvarende non-fokusable er *sommetider*, *'nogle steder*. Fokusable er derimod hypotagmer som *en eller anden her fra byen*, *nogle andre*, *sommetider om sommeren*, *nogle steder på landet*, jf. ovenfor om negationsholdige led.

(3) Mht. *alle* (og tilsvarende *enhver*, *altid* og *overalt* o.a.) er forholdene mere komplicerede. *Alle* osv. er nemlig fokusabel, hvad man egentlig ikke skulle vente:

det er efterhånden alle der har køleskab

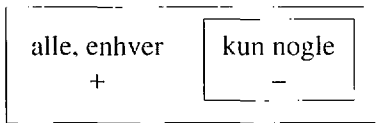
det er ikke enhver der har råd til at bo her

Eksklusionssætningerne hertil er:

det er efterhånden ikke kun nogle der har køleskab

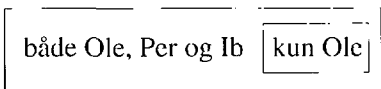
det er kun nogle der har råd til at bo her

og det indebærer at diskursuniversets to mængder ikke kan være disjunkte, således som det forudsættes i hovedreglen. Forholdet er det at den ene mængde er en delmængde af den anden:

Kun x markerer at *x* betragtes som en delmængde af en anden mængde, og på samme måde viser *både x og y* (og *hverken x eller y*) at *x* og *y* ansues som modsætningen til en delmængde af mængden *x + y*:

det var både Ole, Per og Ib der så det

Dette forklarer således at *sommetider* osv. er non-fokusable, mens *kun sommetider* er fokusabelt:

det er kun sommetider han er her

det er kun nogle steder det regner

det var kun under visse omstændigheder det lykkedes

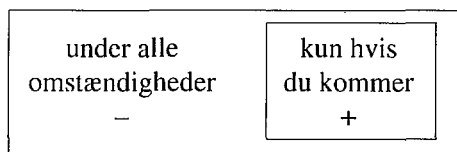
På samme måde forklares det at en *hvis*-sætning vanskeligere fokuseres end en *kun hvis*-sætning:

?det er hvis du kommer at jeg bager en kage

det er kun hvis du kommer at jeg bager en kage

En *hvis*-sætning er i den formelle logik en implikation. Det vil sige at *hvis du kommer* betyder 'måske under alle omstændigheder, men i al fald ved din ankomst' (jf. betydningen af *nogle* ovenfor); den positive mængde *hvis...* kan altså ikke stå over for nogen negativ mængde. Fokusering er derfor ikke mulig, dersom *hvis*-sætninger også er implikationer i dagligsproget. Normalt har *hvis*-sætningen dog betydningen biimplikation i dagligsproget: »hvis du kommer, bager jeg en kage« betyder i praksis 'kun hvis du kommer...', og derfor er kløvning mulig.

Kun hvis-sætningen er en entydig biimplikation. Det vil sige at *kun hvis du kommer* betyder 'hvis og kun hvis du kommer', og dette giver et normalt diskursunivers:

Faste størrelser

Som vist ovenfor er det en forudsætning for kløvning at fokus er en del af et diskursunivers af relevante muligheder. For at det skal være meningsfuldt at fokusere leddet X, skal modtageren have grund til at tro at også Y er en mulighed. I visse konstruktioner indgår der imidlertid ord som ikke kan udskiftes med andre ord i i øvrigt samme konstruktion. Sådanne ord er non-fokusable. Det drejer sig om formelle størrelser uden propositionelt indhold.

(1) Pronominet *det* er non-fokusabelt i konstruktioner hvor det optræder som formelt eller foreløbigt subjekt eller objekt:

det sner (*det er det der sner)

det er farligt at svømme her

det var sjovt at du også kender ham

jeg gjorde det klart at vi ikke ville betale

I forbindelser som *det gør ondt* kan *det* være dels et formelt subjekt, dels et anaforisk pronomen. Konstruktionen er altså flertydig uden kontekst. Er *det* anaforisk, behandles pronominet som ethvert andet fokusabelt subjekt:

det (nemlig at du står på min fod) gør ondt
det er det der gør ondt

Kløvningen ophæver flertydigheden.

(2) *Der/her* som formelt subjekt er non-fokusabelt:

der var flere gode tilbud
her er kommet forsatsvinduer i
der er meget koldt her
der arbejdes med tjære

Der/her i kløvning kan kun være de ægte, trykstærke stedsadverbier:

det er der hun bor
er det her der er kommet forsatsvinduer i?⁶

(3) Non-fokusable er refleksive pronominer i ægte reflektivkonstruktioner, dvs. konstruktioner hvor kun reflektiv er muligt i bestemte ledfunktioner:

jeg skynder mig (*det er mig jeg skynder)
du er nok kommet dig
han tog sig pænt af sin niece

Ved possessivt reflektiv gælder restriktionen ikke:

det var sin indflydelse han mistede

Sin indflydelse kan indgå i et diskursunivers med fx *sin anseelse*.⁷

Idiomatiske udtryk

De enkelte elementer i idiommer er non-fokusable, idet idiommer er leksikaliserede ordforbindelser. Det vil sige at betydningen af et idiom ikke kan afledes af de ord som indgår i det og af deres syntaktiske forbindelse.

Et ord i et idiomatisk udtryk er derfor i semantisk henseende en langt mindre selvstændig del end i ikke-idiomatiske forbindelser. Fra en rent synkronisk synsvinkel giver det næppe mening at operere med at leksemet *flint* indgår i udtrykket *fare i flint*. Elementet *flint* er i sig selv ikke betydningsbærende, men en del af idiommet.

Det er således ikke overraskende at de enkelte ord i et idiom ikke kan

fokuseres. Kløvningsfokusering forudsætter selvstændig betydning og altså reference hos det fokuserede led:

- *det var fejl hun tog
- *det er kareten han er vild på
- *det var næbbet han hang med
- *det er vist gas de tager på os
- *det var ordet han tog hende på
- *det var kort regeringen kom til

Dette stemmer med at idiomets led ikke kan placeres i fundamentfeltet, jf. ovenfor p. 131f:

- *ordet tog han hende på
- *kort kom regeringen til ved gårsdagens afstemning
- *hånt kunne jeg ikke drømme om at lade om reglerne

Nogle udtryk kan dels fungere som idiommer, dels som normale udtryk med ligefrem betydning:

han har taget billetten

Indgår sådanne udtryk i kløvninger, kræver det ikke-idiomatisk tolkning:

- det var billetten han tog
- det var flasken han slog sig på
- det var kortene de lagde på bordet
- det er på loftet de har rotter
- det var græsset han bed i
- var det langhalm de tærskede?

Non-fokusable adverbialer

De allerfleste adverbialer er fokusable:

- det er derfor vi bliver til i morgen
- er det på den måde det skal gøres?

hvis det er gratis vi kan få billetterne, synes jeg vi skal sige ja tak

Der er imidlertid en del adverbialer der er non-fokusable:

- *det er navnlig vi fanger aborrer
- *det var alligevel at jeg gik derhen
- *det var netop at jeg havde sagt op

Sådanne adverbialer kan foreløbigt karakteriseres som centraladverbialer, altså knyttet til sætningens centralfelt (a-pladsen), og mange af dem kan ikke stå i forfeltet. Eksempler på den slags non-fokusable adverbialer er

absolut, altså, atter, bogstavelig talt, bare, desuden, desværre, dog, ellers, formentlig, formodentlig, faktisk, fortrinsvis, fortsat, for resten, heldigvis, hellere, især, jo, kun, mon, navnlig, nemlig, netop, nok, næppe, næsten, nødig, også, partout, rigtignok, sandelig, selvfølgelig, sgu, stadig, unægtelig, vel(sagtens).

Det er en almindelig antagelse i nyere lingvistik at sådanne adverbialer ikke er sætningsled på linje med subjekt, objekt og andre adverbialer, men karakteriserer hele sætningen eller ytringen under ét. De hører, sammen med performative verber, modalverber, modus og neustiske verber⁸, til signalerne for sætningens subjektive og illokutionære tolkningsrammer.

Det kan der argumenteres for på forskellig måde. I forbindelse med kløvning er det nærliggende at hente argumenterne i nogle negationsfænomener.

En negation, fx *ikke*, kan negere indholdet af en hel sætning:

han fældede ikke træet i går

betyder at sætningen *han fældede træet i går* er falsk. Men dette indebærer ikke nødvendigvis at sætningen *han fældede træet* er falsk:

han fældede ikke træet i går, han fældede det i forgårs

I så fald har negationen kun ramt fokuset *i går*, og det er jo netop betingelsen for kløvning med negation i oversættelsen:

det var ikke i går han fældede træet

Som vist ovenfor præsupponerer denne konstruktion netop *han fældede træet*. Negationsprøven (eksklusionssætningen) lyder:

det var en anden dag han fældede træet

De non-fokusable adverbialer står uden for negationens rækkevidde og kan ikke rammes af den:

han fældede desværre ikke træet

siger entydigt at sætningen *han fældede træet* er falsk, og følgende er derfor en modsigelse:

han fældede desværre ikke træet, han fældede det heldigvis⁹

De non-fokusable adverbialers manglende evne til at forbinde sig med litter præsupponeret (gammel) information viser sig i forbindelser hvor en sætnings indhold er anaforisk bekendt¹⁰:

han hjalp mig, og han hjalp mig effektivt

han hjalp mig, og det effektivt

Her er *effektivt* fokuseret ved at være forbundet med anaforisk bekendt information. Dette er ikke muligt ved de subjektive, illokutionære adverbialer:

*han hjalp mig, og han hjælp mig heldigvis

*han hjalp mig, og det heldigvis

Forskellen i adverbialkategoriernes fokusabilitet konstateres også blandt de adverbielle bisætninger. Således er en årsagssætning med *da* non-fokusabel:

*det er da jeg er forkølet at jeg bliver hjemme

Årsagssætninger med *fordi* er derimod fokusable:

det er fordi jeg er forkølet at jeg bliver hjemme

jf. negationsprøven:

jeg går ikke ud, da jeg er forkølet

indebærer at *jeg går ud* er falsk, idet hele udtrykket erasserterende. Men

jeg går ikke ud fordi jeg er forkølet

modsiges ikke nødvendigvis af *jeg går ud*: negationen rammer kun *fordi*-sætningen, ikke den præsupponerede oversætning.

Enkelte ord kan optræde dels som ægte fokusable, dels som non-fokusable adverbialer:

jeg går 'nu (i dette øjeblik) : det er nu jeg går

jeg går *nu* (trods visse indvendinger)

Visse konjunktioner kan dels indlede non-fokusable adverbielle bisætninger, dels fokusable adverbielle bisætninger. I kløvningen ophæves flertydigheden:

jeg må blive hjemme da (årsag) jeg er forkølet

han rejste sig da (tid) jeg trådte ind

det var da jeg læste til eksamen at jeg fik hovedpine

jeg kunne ikke være med idet (årsag) jeg manglede penge

idet (tid) jeg åbnede døren, gik lyset ud

det var idet han gav sig til at råbe op at jeg blev forskrækket

siden (årsag) du ikke vil med i vandet, kan du vel lave kaffe?

siden (tid) de fik fjernsyn, har han ikke bestilt noget

det er siden han er blevet chef at han opfører sig sådan

når (årsag) jeg ikke sagde noget, var det af beskedenhed

når (tid) jeg ikke sagde noget, var der helt stille i stuen

det var når jeg ikke sagde noget at der var helt stille i stuen

Peter er teolog mens (modsætning) hans bror er ingeniør

jeg laver lige kaffen, mens (tid) I er i vandet

det var mens Jensens var i Paris at der var indbrud

plastic ruster ikke, ligesom (»såvel som«) det ikke skal males
han ankom lige som (tid) jeg skulle til at af sted
det var lige som Andersen kom at eksplosionen lød

14-dagesløn kræver mindre administration, samtidig med (»såvel som«) at den er en fordel for de ansatte
han byggede sit nye hus samtidig med (tid) at han studerede
det er samtidig med at jeg tæller tallene sammen at du skal renskrive
de to første sider

De non-fokusable bisætninger er subjektive, illokutionære angivelser af årsag og anden sammenhæng. De fokusable betegner objektive tids- og årsagsforhold, dvs. at de er propositionelle størrelser.

Svag kløvning

Kløvningen som den er beskrevet ovenfor, er hvad man kan kalde den normale og centrale kløvning mht. syntaks og semantik.

Der forekommer imidlertid også nogle sjældnere og mere perifere kløvninger. De afviger fra den centrale kløvningskonstruktion i semantisk henseende. Denne »svage« kløvning optræder i to hovedtyper.

(1) Som en art stilistisk konvention optræder i avissprog, i dødsannoncer og i visse henvendelser fra offentlige myndigheder denne type:

Det er med dyb sorg, vi må meddele, at vor afholdte chef, direktør Niels Hjorth, R. af Dbg. [...] pludselig er afgået ved døden den 12. oktober 1971. (Politiken 13.10.1971)

Den store danske venneskare til Inga Rylander [...] er det med dyb sorg vi meddeler, at *Inga* stille sov hen 21.5.1971 i »Casa Inga« uden forudgående akut sygdom og midt i nye aktiviteter. (Politiken 4.6.1971)

Det er derfor med beklagelse, at regeringen må konstatere, at studen-

terrådene [...] ikke i lov om universiteternes styrelse er sikret nogen status som de studerendes officielle interesseorganisation. (Politiken 15.12.1971)

Politikens journalist Jørgen Christensen overværede hele mødet, og det er med stor beklagelse, at vi må konstatere, at samme journalist mod bedre vidende bringer en række falske oplysninger til torvs. (Politiken 8.7.1971)

Bisætnings verbal er et *verbum dicendi* og dens indhold altid eksplicit performativt (»vi meddeler hermed at...«). Bisætningen er ikke præsupponeret som i den ægte kløvning, men på grund af sin illokutionære (performative) karakter heller ikke asserterende eller egentlig ny information. Derfor får konstruktionens formelle fokus en vis emfase ved at være ny information. Konstruktionen er således tydeligvis en variant af den centrale kløvning.

(2) *Hv*-spørgsmål kan være kløvede:

hvem var det der ringede?

hvem var det du snakkede med?

hvad er det han fejler?

hvor er det hun bor?

hvordan er det du opfører dig?

hvornår var det nu det var?

Det er almindeligt antaget¹¹ at et *hv*-spørgsmål præsupponerer en fremsettende sætning af samme indhold som spørgsmålet, men med en anden størrelse på *hv*-ordets plads:

hvornår holdt du op med at ryge?

præsupponerer således 'du holdt op med at ryge engang'.

Når det forholder sig sådan, skulle et kløvet *hv*-spørgsmål være pleonastisk, idet både

hvornår holdt du op med at ryge?

og

hvornår var det du holdt op med at ryge?

præsupponerer 'du holdt op med at ryge engang'.

Som grammatisk beskrivelse er iagttagelsen om *hv*-spørgsmålet korrekt. Men pragmatisk forholder det sig lidt anderledes. Spørgsmålet *hvem traf du?* indebærer i en konkret dialog ikke nødvendigvis at den talende ved at samtalepartnern faktisk traf nogen. Spørgsmålet kan bruges

i samme funktion som helhedsspørgsmålet *traf du nogen?* Pragmatisk set er et *hv*-spørgsmål derfor tit flertydigt. Med spørgsmålene

hvor mange penge har Lise med?

hvordan kan jeg skaffe mig en billet?

har man ikke nødvendigvis hævdet at Lise har penge med eller at der overhovedet kan skaffes billetter.

I det kløvede *hv*-spørgsmål er denne flertydighed mht. præsupposition ophævet. Sammenligner man

hvem traf du?

hvem var det du traf?

er det tydeligt at det kun er det sidste spørgsmål der entydigt præsupponerer 'du traf nogen'. Med kløvningen refererer den talende til sin tidligere indhentede viden. Lidt anderledes fungerer kløvningen i spørgsmål som

hvad er det nu De hedder til fornavn?

hvor var det egentlig hun boede?

hvornår var det nu uheldet skete?¹²

Her kan der ikke være tale om den samme modsætning mellem kløvet og ukløvet spørgsmål, idet de ukløvede spørgsmål ikke kan være præsuppositionsfri:

hvad hedder De til fornavn?

må nødvendigvis præsupponere 'De hedder et eller andet til fornavn'. Den pragmatiske funktion af kløvningen er i sådanne tilfælde at referere til en tidligere indhentet, men atter tabt viden:

hvad er det Deres adresse er?

antyder at spørgeren har kendt – og erkender stadig at burde kende – svaret. Det kløvede spørgsmål er derfor forsigtigere og høfligere end det ukløvede; spørgeren beklager at han overflødigst gør ulejlighed med sit spørgsmål, og karakteren af forhør dæmpes:

hvad er det nu Deres navn er?

hvor er det nu I skal hen til sommer?

hvornår var det nu at filmen begynder?

hvem er det nu han er?

Meget karakteristisk har verberne ofte præteritum:

hvad var det nu Deres navn var?

hvor var det I skulle hen til sommer?

Tempusformen refererer til det tidspunkt hvor spørgeren skaffede sig den nu igen glemte information.¹³

Andre fokuseringskonstruktioner

(1) En sætning med emfatisk tryk på et led har samme semantik og funktion som en kløvning:

"I skal betale gildet
vi kommer til at fælde "birken
"her skete det
skal vi hente kla"veret?
jeg tror nu nok at hun tænkte på "dig

Emfatisk tryk markeres normalt ikke i skrift, og det er derfor et problem at lave entydige fokuseringer af denne art uden for det talte sprog.

(2) Pseudokløvning er betegnelsen for en konstruktion som

hvad vi snart kom til at mærke, var kulden

Den består af en *hv*-sætning af samme form som en indirekte spørgebisætning + *være* (eller *blive*) + prædikat. Dette kan kun være et nominalt led:

hvem der blev lettet, var kassereren
hvem du bør spørge først, er Lassen
hvem han aldrig gav lov til at spille med, var Henrik
hvem du altid kan stole på, er Jensen
hvad der generede en del i begyndelsen, var regnen
hvad vi kan gøre, er at isolere loftet
hvad jeg egentlig ikke havde tænkt på, var omkostningerne

Pseudokløvningen adskiller sig fra den ægte kløvning i to henseender, bortset fra det syntaktiske:

(a) Den har en lav frekvens i sammenligning.

(b) *Hv*-sætningen er som bisætningen i den ægte kløvning præsupponeret, men prædikatet er ikke fokus.

Arbejdet skred rask fremad, men hvad der generede en del i begyndelsen, var regnen.

Jf.

?Arbejdet skred rask fremad, men det var regnen der generede en del i begyndelsen.

Kun det sidste eksempel indebærer en eksklusionsætning med indholdet 'det var ikke x der generede en del i begyndelsen'.

Endelig fandt vi kopierne, og hvem der blev lettet, var kassereren.

Jf.

?Endelig fandt vi kopierne, og det var kassereren der blev lettet.

Sidste eksempel implicerer at der var nogen som ikke blev lettet. Pseu-

dokløvningen stiller således mindre strenge krav til konteksten end *det*-kløvningen og bør snarere regnes for en identitetsprædikation end for en kløvningssvariant. Og da identitetsprædikativer altid er nominaler, har vi her forklaringen på at »fokus« ikke kan være adverbialt:

*hvordan han åbnede døren, var med et bøjet søm

Dobbeltfokuseringer

(1) Reduplicerende kløvning

forekommer vistnok kun i spørgsmål. Som vist ovenfor har vi mulighed for kløvning i *hv*-spørgsmål:

hvordan var det du gjorde det sidst?

Det ser ud til at talesproget kan fordoble denne kløvning:

hvordan var det det var du gjorde sidst?

hvem var det egentlig det var der ringede i formiddags?

hvor er det nu det er hun bor?

hvad er det det er sekretæren hedder?

Der er næppe nogen skarp semantisk eller pragmatisk forskel mellem spørgsmål som

hvordan er det så du vil have det gjort?

hvordan er det så det er du vil have det gjort?

men det dobbeltkløvede spørgsmål er nok lidt mere forsigtigt og forbeholdent. Hvis én kløvning signalerer forsigtighed, markerer to kløvnin-ger, ikonisk, endnu mere forsigtighed.

(2) En *det*-kløvning kan indeholde en emfatisk fokusering, og den forekommer i to varianter.

(a) Er der emfatisk tryk på et led i et fokuseret hypotagme, indskrænkes fokus' omfang:

det er min bil der er punkteret (ikke min cykel)

det er "min bil der en punkteret (ikke Hannes)

det var Ole og Jens der var her (ikke Lars (og Peter))

det var Ole og "Jens der var her (ikke Ole og Lars)

(b) Falder det emfatiske tryk på et andet led end kløvningssfokus, har vi to dobbeltfokus:

det var Ole der lånte min "cykel (ikke Lars der lånte min skrivemaskine)

(3) Hierarkisk dobbelkløvning

Vi kan have

det er i år det er i Roskilde vi skal have møde
men ikke

*det er i Roskilde det er i år vi skal have møde.

Det er ikke muligt her at argumentere udførligt for den kendsgerning at danske adverbialer optræder med forskellig rang, altså så at sige i en lagdeling. Men man kan fx påvise følgende rangordning:

4. årsag	derfor
3. tid	i pinsen
2. sted	herovre
1. måde	flittigt

Rangordning afspejles i topologien, idet adverbialerne med lavest rang står nærmest ved verbalet, foran eller efter dette:

4 3 2 1 verbal 1 2 3 4

Hvad der jo også passer godt med en intuitiv forestilling om adverbialernes semantiske rækkevidde (scope).¹⁴

Mht. dobbelkløvningen gælder der den regel at adverbialet med den højeste rang skal være fokuseret i den ydre kløvning, det ranglavere, og de almindelige sætningsled, i den indre:

det er derfor det er i år vi fejrer Sprognævnet

*det er i år det er derfor vi fejrer Sprognævnet

det var i pinsen det var herovre han arbejdede

*det var herovre det var i pinsen han arbejdede

det er fordi han er russer at det er vodka han foretrækker

*det er vodka det er fordi han er russer at han foretrækker

De ranglaveste adverbialer, mådesadverbialerne, er altid fokus¹⁵, og en kløvningsfokusering kan kun tolkes meningsfuldt som metasproglig:

det var flittigt han arbejdede

betyder således 'det var ordet *flittig* jeg brugte til at karakterisere hans arbejdsindsats, ikke *sjusket*'.

Litteratur

- Allan, Robin, Philip Holmes, Tom Lundskær-Nielsen: Danish. A Comprehensive Grammar (London 1995).
- Byskov, Jens (1910): Dansk Sproglære.
- Davidsen-Nielsen, Niels (1993): Discourse Particles in Danish (PEO, Odense Universitet 1993).
- Hansen, Erik (1970): Sætningsskema og verbalskemaer (i: Nydanske Studier 2 (1970)).
- Hansen, Erik (1974): Bestemt og ubestemt sætning (i: Nydanske Studier 7 (1974)).
- Hansen, Erik (1983): Det pleonastiske at (i: Danske Studier 1983).
- Hansen, Aage (1933): Sætningen og dens led i moderne dansk.
- Lundeby, Einar (1994): Om »utbrytningen«, dens opphav og innhold (i: Norsk og nordisk. Festskrift på 80-årsdagen 3.10.1994, Oslo 1994).
- Lyons, John (1977): Semantics I-II (Cambridge 1977).
- Nøлке, Henning (1984): Clefting in Danish? (i: Nydanske Studier 14 (1984)).
- Rehling, Erik (1932): Det danske sprog (3. opl. 1965).
- Togeby, Ole (1993): Praxt. Pragmatisk teksteori I-II.
- Vikner, Carl (1973): Quelques réflexions sur les phrases clivées en français moderne (i: Actes du 5ième Congrès des romanistes scandinaves (Turku 1973)).
- Wiwel, H.G. (1901): Synspunkter for dansk sproglære.

Noter

1. Jeg takker Lars Heltoft for at have gennemdrøftet manuskriptet med mig og givet mig mange gode ideer til forbedringer.
2. Fokus med genitivisk funktion i bisætningen synes at være sjældent og måske i virkeligheden fremmed for spontant tale- og skriftsprog:
var det din onkel hvis bog blev anmeldt i Politiken i går?
Tilsvarende gælder verbalt fokus:
det er rejst han er
det må være spist østers hun har
det var at betale de nægtede
var det (at) slå græs du gjorde?
3. Reglen om bisætningens indledning som den er fremstillet her, går på naturligt talesprog. I skriftsprog er der imidlertid en vis tilbøjelighed til at tolke bisætningen som en relativsætning, hvilket indebærer at vi kan finde den indledt med *som*:
det er Peter som skal til eksamen i går
Et eksempel på konstruktion af kløvning med relativsætningsformede og antiintuitive bisætninger finder man i Allan 1995 p. 523-24. Kløvningen har netop ingen relativsætning, og derfor kan der skelnes mellem kløvning:
«det er den taske hun har mistet
og relativkonstruktionen
'det er den taske, som hun har mistet

4. Kort kløvningsbisætning med *at* synes at opfattes som et lavsocialt træk, jf. EHansen 1983.
5. Et eksempel som
     det er ingen der har været her
     kan opfattes som en metasproglig kløvning med betydningen 'det var ordet *ingen* jeg brugte i forbindelse med *har været her*'. Tages *ingen* materialiter, kan det optræde i et normalt diskursunivers overfor andre ord. Tilsvarende metasproglige kløvninger er
     det var mig jeg slog
     det var flint han for i
     det er forsigtigt du skal åbne låget
6. Da formelt *der* og *her* kan alternere, er disse størrelser egentlig ikke helt faste.
7. Et ikke obligatorisk *sig* fokuseres i formen *sig selv*, som er den normale trykstærke form af *sig*:
     han skød sig i foden
     det var sig selv han skød i foden
8. Neustiske verber, eller rettere, verber i neustisk funktion er fx *formode, mene, synes, tro, vente, vide, se, høre*.
9. Tænkte man sig en negeret kløvning med fokuseret *desværre*:
     det var ikke desværre han fældede træet
     ville konstruktionen præsupponere *han fældede træet*. Den tilsvarende ikke-negerede kløvning
     det var desværre han fældede træet
     har eksklusionssætningen
     han fældede heldigvis ikke træet
     som direkte modsiger kløvningen; begge kan ikke være sande.
10. Se EHansen 1974, specielt p. 141 ff.
11. Se fx Lyons 2 1977 p. 758 og Tøgeby 1993 p. 496.
12. Diskurspartiklen *nu* signalerer i et spørgsmål at den talende erkender at hans viden er utilstrækkelig. Partiklen er derfor langt mere naturlig i et kløvet *hv-spørgsmål* end i et ukløvet, idet det kløvede jo direkte hentyder til glemte viden:
     ?hvornår kommer du nu til Kbh.?
     hvornår er det nu du kommer til Kbh.?
     Se Davidsen-Nielsen 1993 p. 11.
13. Forskellen mellem
     hvordan opfører han sig?
     hvordan er det han opfører sig?!
     er helt speciel, idet den kløvede sætning ikke nødvendigvis er et spørgsmål, men kan være et udråb med betydningen 'hans opførsel er forkastelig'.
14. Se EHansen 1970 p. 129-30.
15. Tøgeby 1993 p. 446.